

GESTA I VIDA D'UN INSIGNE BOTÀNIC

RESSENYA BIOGRÀFICA DE

SIMÓN DE ROJAS CLEMENTE

Juan Piqueras *

Simón de Rojas Cosme Damián Clemente y Rubio va nèixer el 27 de setembre de 1777 al si d'una família de llauradors relativament acomodada de Titagües (València). El seu avi patern, José Clemente, va ser en el seu temps, i segons paraules del mateix Simón, “una persona de espíritu emprendedor, viveza, genio, fuerza de reflexión y buen gusto”, que va exercir en la seua joventut com a escriptor a la ciutat de València i va ser nomenat el 1731 notari apostòlic i administrador de la batllia d'Alpont, Ares i Titagües. Per aquesta raó va tornar al seu poble, on es va casar amb Teresa Collado, hereva d'una notable fortuna que el va convertir en el major propietari local, al mateix temps que obtenia l'escribania del jutjat de Titagües, que va quedar així en mans dels Clemente durant diverses generacions. Però aquella gran fortuna va quedar molt fragmentada per l'“escassa força de reflexió” (en paraules de Simón) de son pare, Joaquín Blas Clemente Collado (1737-1808), qui es va casar dues vegades i va engendrar ni més ni menys que setze fills, dels quals només sis van aconseguir sobrepassar la pubertat. Simón de Rojas era fill de la segona dona, Juliana Rubio, i el quart en la línia de successió, sense cap possibilitat d'heretar un dia l'escribania, que era per al primogènit, Juan de la Cruz.

Com solia ocórrer amb els fills cabalers, els seus pares van pensar que la millor solució per a Simón seria la carrera eclesiàstica, per la qual cosa a l'edat de deu anys va ingressar

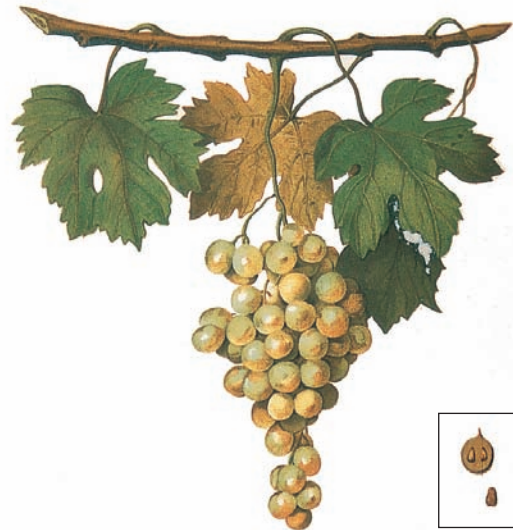
al Seminari de Sogorb, diòcesi a la qual pertanyia Titagües. Després d'estudiar quatre anys d'humanitats, el van enviar a València perquè fera els estudis superiors. Allí va cursar filosofia amb Antonio Galiana i va obtenir el grau de mestre en arts, i després va continuar amb altres disciplines pròpies de la carrera eclesiàstica, entre les quals les seues preferides eren les llengües, sobretot la grega i l'hebrea, a més del llatí. Molt prompte va començar a donar mostres de la seua

escassa vocació sacerdotal i a sentir-se més atret per les ciències de la naturalesa. Dedicava les millors hores a recollir i classificar plantes i animals i confeccionava un interessant catàleg. Eren aquells anys de finals del segle XVIII quan Antoni Josep Cavanilles feia els seus viatges per les terres de València i publicava les *Observaciones sobre el Reyno de Valencia* (1795-97) i la ciència botànica cobrava cada vegada més adeptes en els ambients universitaris.

L'any 1800, ja amb 23 anys i encara sense decidir sobre la seua carrera eclesiàstica, Simón de Rojas va anar a Madrid per a oposar a les càtedres de Lògica i Ètica al Seminari de Nobles i, encara que no les va guanyar, se li van assignar diverses substitucions al Colegio de San Isidro. El jove va aprofitar l'ocasió per assistir com a alumne, entre 1800 i 1801, a classes d'àrab, botànica, mineralogia i química. Allí va entrar en contacte amb alguns professors i alumnes amb què hauria de col·laborar en obres de gran transcendència. Entre ells, Casimiro Gó-

«ROJAS CLEMENTE MOLT PROMPTE VA COMENÇAR A DONAR MOSTRES DE LA SEUA ESCASSA VOCACIÓ SACERDOTAL I A SENTIR-SE MÉS ATRET PER LES CIÈNCIES DE LA NATURALESA»

Durant quasi dos anys va recórrer tots els racons de l'antic regne de Granada i de la zona de Jerez i Sanlúcar, on residia, recollint mostres de plantes silvestres i conreades, observant les pràctiques de cultiu, la naturalesa del sòl, els distints microclimes i, una cosa més important, l'adequació de cada planta o cultiu al medi natural. Fruit d'aquest treball seria l'*Ensayo sobre las variedades de la viña común que vegetan en Andalucía*.

mez d'Ortega (Añoover del Tajo 1741 - Madrid, 1810) botànic i primer catedràtic del Jardí Botànic de Madrid, que va ser instal·lat sota la seua direcció al Paseo del Prado i en el qual Clemente hauria de treballar durant molts anys. Un altre gran amic, aquesta vegada condeixeble, va ser Mariano Lagasca (Encinacorba, 1776 - Barcelona, 1839), amb qui Clemente va començar a col·laborar ja el 1801, publicant a l'agost de 1802 una *Introducción a la Criptogamia española*, inclosa en el tom V dels *Anales de Ciencias Naturales*.

Aquell mateix any de 1802 Clemente va ser nomenat professor de la càtedra d'àrab, en substitució del seu titular, Miguel García, que estava malalt. Allí va conèixer llavors el català Domingo Badía Leblich, gran amant també de la llengua àrab i de les ciències naturals, però deu anys major que Clemente, a qui va aconseguir convèncer per a prendre part en un aventurat projecte científic (després va resultar ser d'espionatge) al nord d'Àfrica. Tal projecte havia estat aprovat pel Govern a l'abril de 1801 i suposava una estada prèvia als jardins botànics de París i Londres, la qual cosa sens dubte va servir d'esperó a Clemente, qui, desoïnt en aquesta ocasió els consells de Lagasca, Gómez de Ortega i altres professors i companys, va acceptar el repte i va deixar al maig de 1802 el seu lloc com a professor per iniciar amb Badía el viatge previ per França i Anglaterra, països on van col·leccionar nou toms d'herbaris que van remetre al Jardí Botànic de Madrid. A Londres, Domingo Badía

es va practicar la circumcisió, acte que quasi li costa la vida. Després ambdós es van disfressar d'àrabs i van prendre els noms d'Ali Bey Abdalak (Badía) i Mohamad Ben-Alí (Clemente), abans d'embarcar-se amb destinació a Cadis, des d'on pensaven saltar després fins al Marroc. A Cadis van aconseguir fer-se passar per àrabs, fins i tot entre els marroquins que hi vivien. De sobte, i quasi sense avís, Domingo Badía va partir en solitari a Tànger (29 de juny de 1803) amb la promesa de cridar després Clemente, cosa que mai hauria de succeir. En el seu últim contacte per carta (13 de juliol de 1803) Ali-Bey deia adéu definitivament al seu "amat Clemente" i li comunicava que veia impossible la seua companyia per terres d'Àfrica. Queda el dubte de si Badía no va voler comprometre el seu amic en una missió que, potser des dels seus orígens, res tenia de científica, i de si Clemente va arribar a saber alguna vegada, abans de la ruptura de relacions, que es tractava en realitat d'una missió d'espionatge encarregada per Godoy. En tot cas, alguna cosa devia de sospitar quan, en la seua carta de resposta a Ali Bey, Clemente (encara Mohamad Ben-Alí) prometia guardar "un sigil més que sacramental".

El seu sacrifici i el seu silenci van ser recompensats per Godoy amb una assignació de 1.500 reals mensuals durant quatre anys i l'encàrrec de fer un estudi sobre les produccions i la història natural del Regne de Granada (semblant al que Cavanilles havia fet a València) amb total independència de qualsevol altra autoritat acadè-

mica i administrativa. Aquella circumstància va permetre a Clemente dedicar-se en exclusiva a un treball que l'apassionava. Durant quasi dos anys (el 1805 va ser cridat a Madrid perquè es fera càrrec de la Biblioteca del Jardí Botànic) va recórrer tots els racons de l'antic regne de Granada i de la zona de Jerez i Sanlúcar, on residia, recollint mostres de plantes silvestres i conreades, observant les pràctiques de cultiu, la naturalesa del sòl, els distints microclimes i, una cosa més important, l'adequació de cada planta o cultiu al medi natural, així com la seua major productivitat amb vista a una agricultura científica. La major part d'aquells treballs (textos, col·leccions de plantes, etc.) van ser dipositats al Jardí Botànic de Madrid, on romanen inèdits. Una altra part seria publicada en l'*Ensayo sobre las variedades de la viña común que vegetan en Andalucía* i en diversos articles apareguts entre 1806 i 1807 en el *Seminario de Agricultura y Artes*.

La seua estada a Andalusia li va permetre conèixer tres agrònoms de prestigi com eren Esteban i Claudio Boutelou i Francisco Terán, director del Jardín Experimental de Sanlúcar de Barrameda, que el van animar a aplicar els seus grans coneixements en botànica i criptogàmia a una nova disciplina poc desenvolupada fins llavors a Espanya com era l'ampelografia, matèria en què Clemente hauria de convertir-se en la màxima autoritat europea gràcies al seu ja citat *Ensayo sobre las variedades de la viña*, obra publicada primer en forma d'articles en el *Semanario de Agricultura*, que dirigia Francisco Antonio Zea, i després en forma de llibre en 1807, el mateix any en què de nou va haver de tornar a Sanlúcar per fer-se càrrec de la direcció del seu Jardín Experimental, que Clemente va revitalitzar amb un gran projecte: la creació d'un camp d'experimentació on haurien de ser reunides totes les varietats de vinya d'Espanya, a l'estil del que havia proposat Chaptal a França quan era ministre d'Interior. Eren aquells els millors moments d'un jove Clemente que, amb només trenta anys, gaudia de gran prestigi internacional i era molt respectat en els ambients científics i polítics d'Espanya. El seu discurs de presa de possessió en Sanlúcar, encara que mai publicat, va ser molt comentat, per la seua actitud crítica enfront de la ciència pura deslligada de l'activitat econòmica, defensant

«A LONDRES, DOMINGO BADÍA ES VA PRACTICAR LA CIRCUMCISIÓ, ACTE QUE QUASI LI COSTA LA VIDA, I AMBDÓS ES VAN DISFRESSAR D'ÀRABS I VAN PRENDRE ELS NOMS D'ALI-BEY ABDALAK (BADÍA) I MOHAMAD BEN-ALÍ (CLEMENTE), ABANS D'EMBARCAR-SE AMB DESTINACIÓ A CADIS, DESPRÉS FINS AL MARROC»

en contrapartida l'aplicació pràctica a l'agricultura dels estudis en matèries com la fisiologia vegetal, la meteorologia, la química i la geologia. En essència, aquesta era l'opció que ell mateix havia desenvolupat a l'hora d'escriure el seu cèlebre *Assaig* i que després hauria de transmetre en altres estudis sobre cereals i en les addicions a l'*Agricultura general* d'Herrera.

Desgraciadament els seus grans projectes amb el Camp d'Experiències de Sanlúcar se'n van anar avall l'any 1808, primer amb la caiguda en desgràcia del seu "protector" Godoy (motí d'Aranjuez de març) i després amb la invasió d'Espanya per part de les tropes de Napoleó al començament del mes de maig. La seua actitud davant el nou règim afrancesat va haver de ser ambigua o confusa, com opina Emili Giralt: d'una part el seu tarannà liberal el feia simpàtic al govern de Josep I, en el qual tenia molts amics, però al mateix temps no volia passar per col·laboracionista. El seu amic Mariano Lagasca, director del Jardí Botànic de Madrid des de 1807, va rebutjar els càrrecs que Bonaparte li va oferir en el nou govern i es va allistar en l'exèrcit espanyol com a metge. Clemente es va moure lliurement per Andalusia i Madrid sense ser molestat pels francesos però el 1812 va decidir refugiar-se al seu poble natal, Titagües, on alguns diuen que va arribar fins i tot a formar una partida de guerrillers contra els francesos, encara que la veritat sembla diferent. Com va escriure el seu primer apassionat biògraf

Miguel Colmeiro, que va utilitzar informació de primera mà, durant la seua estada a Titagües el savi Clemente es va dedicar a tasques científiques i humanitàries: va reunir dades per escriure la història civil, natural i eclesiàstica de Titagües; va fer un pla topogràfic del terme; va escriure la genealogia dels cognoms locals; va proposar nous noms per als carrers adaptant-los en saber popular (carrer de la Tajadera, del Lobero, del Colmenero...); va ensenyar als xiquets i adults a classificar les diferents espècies d'ocells i plantes; va fomentar les activitats culturals creant una companyia de teatre en què ell mateix va fer papers de protagonista, com en *El médico a palos* i en *El Alcalde de Zalamea*.

En acabar la guerra, el 1814 va tornar a ser reclamat des de la Diputació Provincial de Cadis per a formar un

A Titagües (en la foto), el savi Clemente es va dedicar a tasques científiques i humanitàries: va reunir dades per a escriure la història civil, natural i eclesiàstica de Titagües; va fer un pla topogràfic del terme; va escriure la genealogia dels cognoms locals; va proposar nous noms per als carrers adaptant-los en saber popular (carrer de la Tajadera, del Lobero, del Colmenero...); va ensenyar als xiquets i adults a classificar les diferents espècies d'ocells i plantes.

pla topogràfic i estadístic d'aquella província, però una altra oferta més raonable i segura des del punt de vista econòmic li va portar de nou a ocupar la seua plaça de bibliotecari al Jardín Botánico de Madrid, al front de la qual tornava a estar el seu amic Mariano Lagasca. Entre ambdós van portar a terme diverses tasques, com va ser la catalogació de les valuoses col·leccions de plantes americanes formades per José Celestino Mutis a Bogotà, que van ser remeses a Madrid el 1817, encara que la seua obra més cèlebre va ser l'edició per encàrrec de la Sociedad Económica Matritense de l'*Agricultura general* d'Alonso d'Herrera, amb l'objectiu de recuperar la versió original de 1513 (diverses edicions posteriors en 1643, 1677 i així fins a 27, l'havien desvirtuat amb afegits sense valor) i actualitzar-la amb addicions de major rigor científic i actualitat que van ser encarregades als mateixos Lagasca i Clemente i a un altre selecte grup d'especialistes entre els quals hi havia Antonio Sandalio de Arias, Claudio Boutelou, Francisco de Paula Martí, etc.

La col·laboració de Clemente va ser sens dubte la més important i valuosa, ja que va redactar el pròleg, les addicions a les castes de blat, al cultiu del cotó i, sobretot, a les varietats i cultiu de la vinya, la vinificació, els principals vins d'Espanya, etc. Mentre feia totes aquestes coses, encara va tenir temps per a estudiar la carrera de farmàcia.

Després del pronunciament de Riego l'any 1820 i

del restabliment de la Constitució gaditana, aquell grup d'intel·lectuals liberals van ser invitats a participar en la vida política. Clemente va ser proposat per a encapçalar la llista de dotze diputats que corresponien a l'antic regne de València, cosa que va acceptar, passant després a formar part de les comissions d'Agricultura, de Salut i d'Instrucció Pública. No obstant això, la política no era una cosa que atraguera l'insigne titagüense, qui només va intervenir un vegada al Parlament per defensar la creació d'una granja experimental d'agricultura en la seua volguda Sanlúcar de Barrameda. Sentint-se malalt de la febre groga contra anys arrere, Simón de Rojas Clemente va sol·licitar llicència per a restablir-se de la seua crebantada salut i al setembre de 1821 se'n va anar a Titagües, on hauria de passar els següents cinc anys.

Durant la seua última i llarga estada al poble natal Clemente va habilitar l'habitatge que avui porta el seu nom al carrer del Mesón i va tornar a reprendre la recopilació de dades per a la seua *Historia natural de Titaguas*, incorporant-hi ara estudis de gran valor sobre l'economia local, el comerç, el transport fluvial de fusta, les variants dialectals, etc. Al mateix temps va continuar els seus estudis sobre la naturalesa, va prendre notes de temperatures i precipitacions en diferents punts del terme, va conrear plantes en un petit hort com si fóra un jardí botànic i va omplir sa casa de col·leccions de plantes, insectes i animals dissecats, formant així una espècie de museu de ciències naturals presidit per una efígie de Santa Teresa de Jesús, per qui Simón de Rojas sentia gran devoció. També va ampliar el seu camp d'inquietuds a l'estudi de les abelles, per a això va col·locar un rusc dins de sa casa amb uns forats a la paret perquè les abelles pogueren entrar i eixir al camp. D'aquelles observacions, va deixar moltes notes als marges d'un exemplar de l'*Agricultura general* d'Alonso d'Herrera que va heretar el seu nebot i en diverses quartilles que van acabar en mans de la família d'Antonio Sandalio de Arias, a qui durant un temps es va atribuir erròniament l'autoria dels textos.

Prematurament envellit a causa de la febre groga i a una oftalmia cada vegada més acusada, Clemente va haver de tornar de nou a Madrid el 1826 a requeriment del Govern per a ordenar i concloure alguns dels seus molts treballs inacabats i encara sense publicar. El rigorós hivern de 1826-1827 va minar la salut d'aquell home savi que va morir en una casa sense número del carrer del León de Madrid el 27 de febrer de 1827, quan encara no havia fet els cinquanta anys.

* Departament de Geografia, Universitat de València